

Marcel van Ackeren (red.):

A Companion to Marcus Aurelius, Blackwell Companions to the Ancient World, Chichester: Wiley-Blackwell 2012.

Denne bog er *gefundenes Fressen* for enhver elsker af den romerske kejser Marcus Aurelius (121-180 e.Kr.). Gælder det samme også for den, der kommer til den med en specifikt teologisk interesse? Måske/måske ikke. Lad mig forklare.

Bogen er en 'companion'. Den består af i alt 34 kapitler på ca. 20 siders normallængde, som dækker seks områder: I De vigtigste kilder, II Biografi og baggrund, III Marcus som kejser, IV Arkæologisk selvrepræsentation, V Marcus som filosof, VI Receptionen af Marcus. Hvert kapitel afsluttes med forslag til supplerende læsning, og da forfatterne gennemgående refererer lystigt til andre og selv er de mest fremtrædende forskere på deres forskellige felter, er bogen en guldgrube af information.

Jeg vælger her at fokusere på et enkelt tema: Marcus og kristendommen – for til slut at omtale behandlingen af Marcus' egentlige krav på berømmelse: *Meditationerne*.

Der er ikke mange officielle begivenheder at nævne mellem romermagten og kristendommen i Marcus' tid som kejser (161-180). Der er dels henrettelsen i 165 af Justin, som var uvillig til at "ofre til guderne", efter at han havde været stillet for en domstol præsideret over af Marcus' egen lærer, stoikeren Iunius Rusticus. Og så er der de anti-kristne opstande i Lyon og Vienne i Frankrig i 177. Om Marcus' egen holdning til de kristne vidner den eneste omtale af dem i *Meditationerne*: 11.3, hvor han taler rosende om den person, der er rede til at dø som udtryk for sin egen beslutning, reflekteret og værdigt, "ikke af stædig opposition som hos de kristne". Mere hører vi ikke. En vis lighed er der altså med Marcus' stoiske ideal, men også en afgrundsdyb forskel.

Sådan så situationen ud set fra romerstatens side. Emnet omtales kun kort i bogen. Anderledes med situationen, som de kristne selv så den. I et kapitel af Oxford-eksperten Mark J. Edwards om "Religion in the Age of Marcus Aurelius" hører man bl.a. om tidens kristne apologeter, om gnostikerne, Marcion m.fl. Men selv om fx Justin og Athenagoras i deres skrifter henvendte sig direkte til kejseren, konstaterer Edwards – sikkert med rette – at de nok aldrig blev læst af deres officielle adressater. Modsat de fleste af bogens kapitler har dette kapitel desværre en noget oversigtsagtig karakter, men Edwards har ret i, at der var meget, meget langt mellem de kristne på den ene side og så en almindelig dannet græker eller romer på denne tid: "To the eye of a cultured Greek [and Roman], the Christian was a desperado ..." (207).

Interessant er så Marcus-receptionen, dels i kristen litteratur efter hans død, dels i middelalderen og endelig i perioden op til år 1800 efter førsteudgivelsen af *Meditationerne* i 1559. I kristen litteratur blev opfattelsen af Mar-

cus mere og mere stereotyp forbundet specielt med kristenforfølgelserne. Middelalderen ofrede ham ikke megen opmærksomhed. Fra renessancen og frem blev opmærksomheden derimod nærmest overvældende, og man ser her gentagne forsøg i perioden op til 1700-tallet (fx hos neo-stoikerne Justus Lipsius og Thomas Gataker) på at bringe de sene stoikere Seneca, Epiktet og Marcus i tæt kontakt med kristendommen. Det gjorde så Jacob Brucker op med i 1700-tallet. Han ville holde skidt (stoicisme) og kanel (luthersk pietisme) adskilt, og han hævdede, at de tre nævnte stoikere “had deliberately and deceitfully adopted both the language and the doctrines of the Christian religion osv.” (527). Brucker blev fulgt op af Diderot i Encyclopædien, men hvor Brucker “condemned the Christian interpretation of Stoicism in order to defend religion from the dangers of pagan impiety, Diderot’s aim was to free philosophy from religious superstition and prejudice” (528f). Konklusion (min egen): Forholdet mellem kristendom og stoicisme har til alle tider været kompliceret – og et stadigt bytte for ideologiske kampe.

Meditationerne selv kommer man rundt om i 11 rigtig gode artikler skrevet af eksperter som Jean-Baptiste Gourinat, Christopher Gill, David Sedley, Gretchen Reydams-Schils, John Sellars og Anthony A. Long. Men hvilken slags tekst er der overhovedet tale om, da den sikkert ikke var tænkt til udgivelse? Et godt bud kommer fra John Sellars (om “The *Meditations* and the Ancient Art of Living”), som foreslår, at “what we read in the *Meditations* is the text resulting from Marcus engaging in a process of trying to digest philosophical ideas, to dye [da. farve] his soul so that he might become a good man. ... it is the equivalent of a schoolboy writing out his lines in order to embed an idea in his mind. It is the very process of writing itself that constitutes the philosophical exercise” (461).

Det virker rigtigt. Men nu blev *Meditationerne* altså alligevel udgivet. Og fra det øjeblik har de været læst igen og igen og altid i nye oversættelser. For når det kommer til stykket, kan selv en så fremragende bog som den foreliggende med sine 165 sider alene om *Meditationerne* kun fungere som en ringe substitut for det egentlige: at læse værket selv – og meditere over det.

Troels Engberg-Pedersen

Jørgen Ledet Christiansen, Niels Hyldahl og Mogens Müller (overs.):
Justins Dialog med jøden Tryfon. Antikken og Kristendommen 10. København: Anis 2012. 236 s. Kr. 289.

Med denne udgivelse foreligger den første oversættelse til dansk af Justin Martyrs *Dialogus cum Tryphone* (midten af det 2. årh.). Det er en vigtig udgivelse, der følger sig til oversættelsen af Justins *Apologier* ved Henrik Pontoppidan Thyssen (1996). Dermed foreligger alle ægte, overleverede værker af Justin i dansk oversættelse. Det er flot – selvom finnerne, skal